

opisano oko 12100 riječi i blizu 400 frazema, što zajedno čini oko 12500 leksičkih jedinica. Dvojac vrsnih dijalektologinja dao je ovom monografijom nemjerljiv doprinos hrvatskoj dijalektološkoj leksikografiji, na prvom mjestu onoj čakavskoga narječja. Svim je čakavolozima ova knjiga dragocjena škrinja u kojoj je brižljivo i pedantno pohranjeno gramatičko i rječničko blago grobničkoga govora 20. stoljeća i svatko tko se bude na ikoji način bavio ovim idiomom neće je moći zaobići

ni izbjeci, već će joj se uvijek iznova vraćati. Djelo je ovo kojim bi se svaka Grobnišćica i svaki Grobničan trebali ponositi i čuvati ga kao dio svoga naslijeđa, kao prekrasnu fotografiju na kojoj je do u detalje za vječnost zabilježen jezični trenutak koji se nikada više neće vratiti. Iza Ive Lukežić i Sanje Zubčić ovaj je veliki rječničko-gramatički projekt, spomenik grobničkomu govoru, a pred njima brojni novi dijalektološki izazovi kojima se one zasigurno neće moći ni željeti oduprijeti.

Ivana Nežić

O KULTURNIM STEREOTIPIMA

KULTURNI STEREOTIPI – KONCEPTI IDENTITETA U SREDNJOEUROPSKIM KNJIŽEVNOSTIMA

uredili: Dubravka Oraić-Tolić i Ernő Kulcsár Szabó
(FF press, Zagreb, 2006)

Pitanja identifikacije i identiteta, u rasponu od individualnih, nacionalnih pa sve do rodnih i seksualnih, u posljednjih se tridesetak godina nalaze u središtu zanimanja akademske i šire javnosti. Stereotipi i predrasude neodvojiv su dio svih identiteta, tim više što se svaki identitet ostvaruje u kontekstu Drugoga pa Lacanova tvrdnja da je Ja uvijek u polju Drugoga svakako dobiva potvrdu i u zborniku radova *Kulturni stereotipi – Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, kojega su uredili Dubravka Oraić-Tolić i Ernő Kulcsár Szabó, a nastao je kao rezultat suradnje između Zavoda za književnost Filozofskoga Fakulteta u Zagrebu te Mađarske akademije znanosti i umjetnosti.

Polazišna točka, odnosno ideja koja se provlači mahom kroz sve tekstove je upravo spomenuta lakanovska postavka kako je za formiranje identiteta uvijek potreban Drugi, svojevrsna zrcalna slika, pa time i neprestano nadmetanje s imaginarnim Drugim, naspram kojega se onda ostvaruje i naše vlastito sebstvo jer kako je i Dubravka Oraić-Tolić istaknula u predgovoru zbornika *identitet se ne može konstituirati bez svoje razlike niti može biti konačan, tuđa je sjena koja u stopu prati vlastito, i obratno, vlastito se zrcali u tuđem*. U stvaranja identiteta koji se treba razlikovati od Drugih, odnosno, onih s kojima se dolazi u neposredan kontakt a time i komunikaciju, presudnu ulogu imaju upravo kulturni stereotipi kao oblici pojedno-

stavljenoga, okamenjenoga znanja o sebi ili drugima, a u sklopu imagoloških istraživanja, ona danas dobivaju nova tumačenja, što je izvrsno pokazala studija *Sultanova djeca – Predodžbe Turaka u hrvatskoj književnosti ranoga novovjekovlja* Davora Dukića (Thema, Zadar, 2004). Dakle, neosporna je činjenica da su stereotipi sveprisutni, da uvelike utječu na naše poimanje svijeta te da kolikogod se trudili ne možemo ih jednostavno izbjeći ili zaobići.

Dubravka Oraić-Tolić naglašava u Predgovoru zbornika da je *osnovno područje zastupljeno u njemu nacionalni i etnički stereotipi, prije svega u književnostima i kulturama Srednje Europe. U tom okviru zbornik se bavi općim pitanjima tvorbe i masovne proizvodnje stereotipa u 19. i 20. stoljeću, različitih slika o sebi i drugima, ali i konkretnim analizama pojedinih tekstova, autorskih opusa i žanrova u kojima je stereotipija osobito izražena*, a radove u zborniku prožimaju tri ideje: *stereotipi su krajnje okamenjene točke u tvorbi identiteta, društveni konstrukti, predodžbe i slike o vlastitom i tuđem; identitet se ne može konstituirati bez svoje razlike niti može biti konačan te odnos prema stereotipima.*

Zbornik *Kulturni stereotipi* sadrži dvadeset i jedan rad, a podijeljen je u dva dijela. U prvome dijelu je zastupljeno šest studija mahom teorijske i kulturnopovijesne naravi, a drugi dio obuhvaća petnaest pretežno analitičkih radova. Prema riječima urednika oni imaju različita metodološka uporišta u rasponu od tvorbe identiteta, preko kulturoloških razlika, različitih stereotipa – od nacionalnih do književnih.

Ernő Kulcsár Szabó (*Tragovi neraspoloživog? O spoznajnom doprinosu stereotipa*)

nije slučajno uvršten na početak zbornika jer otvara niz pitanja o stereotipima i stereotipiji te njihovom spoznajnom momentu, koji će se kasnije provlačiti i kroz ostale radove zastupljene te pokušati zadržati odgovor s obzirom na različite nacije, etnikume, opuse ili književna djela jer prema autorovu mišljenju stereotipi *zauzimaju metaforičku međupoziciju između dogmatično utvrđenog i permanentno pokretnog.*

Dubravka Oraić-Tolić u tekstu *Hrvatski kulturni stereotipi. Diseminacija nacije* kreće od postavke da su stereotipi imagološki konstrukti, odnosno slike o sebi (autostereotipi) i slike o drugima (heterostereotipi) jer u postmodernizmu, kaže ona, identitet više nije pitanje ontologije nego imagologije i ideologije. U nastavku nudi svakako zanimljiv i čvrsto strukturiran monološki model identiteta za koji kaže da je povijesni fenomen te da su moderni identiteti rezultat binarnih opreka između Mojega i Tuđeg, navodeći sedam strategija: imaginaciju, totalizaciju, naturalizaciju, generalizaciju, diskriminaciju, industrijalizaciju i dominaciju. Na temelju ovako postavljenje metodološke paradigme, autorica u nastavku nastoji dekonstruirati hrvatske kulturne stereotipe i pokazati što se nalazi ispod površine, odnosno proučava nacionalnu imagologiju na temelju hrvatskih kulturnih identiteta, karakterističnih za kolonijalne i postkolonijalne narode.

O stereotipima u zapadnoeuropskim predodžbama o Njemačkoj u rasponu od romantizma do danas piše Viktor Žmegač (*Predodžbe o Njemačkoj od romantizma do danas*) analizirajući djelo *O Njemačkoj*, nastalo na temelju dvaju putovanja Madame

de Stael po njemačkim državama i Austriji 1803/4. i 1807/8. godine. Autor razmatra dijadu Svoje-Tuđe na temelju putovanja iz jedne kulture u drugu, a potom i iznenađenje zatečenim u stranoj kulturi. Ujedno nastoji prikazati na koji je način djelo, koje je doživjelo mnoga izdanja, utjecalo na ljudska uvjerenja, odnosno na koji su način nastali stereotipi o narodu mislilaca i pjesnika iz jednoga *šoka duha*. Pritom su se i sami Nijemci na začetku dvadesetoga stoljeća nastojali oduprijeti tako stereotipiziranoj slici o sebi, pokušavajući afirmirati ideju o naciji koja je gospodarski i znanstveno napredna, naspram europske petrificirane predodžbe o naciji kulturnjaka. Žmegač dobro ilustrira koliko pojedini stereotipi o određenim nacijama, etnikumima i kulturama mogu biti okamenjeni i ustaljeni te uolikoj mjeri mogu biti rezultat sasvim bezazlenih i u načelu afirmativnih stavova.

István M. Pehér (*Ni neutralnost ni poricanje sebe. Predrasude kao uvjeti razumijevanja*) bavi se jednim osobitim vidom stereotipa – predrasudama, koje predstavljaju nasljeđe koje smo preuzeli prije nego što smo bili u stanju ispitati njihovu zakonitost. Autor pristupa problemu s hermeneutičkoga stajališta, smatrajući predrasude temeljem razumijevanja jer one mogu postati uvjetima shvaćanja i međusobnoga razumijevanja, ali ih je važno osvijestiti te odbaciti one koje su se pokazale pogrešnim.

Imagologiju u francuskoj komparativističkoj školi, vlastito i tuđe u imagologiji, hrvatsko-mađarske odnose u hrvatskoj (Krlježa, Kumičić, Gjalski) i mađarskoj (Tormay, Cécile) književnosti i mađarsko-rumunjske stereotipima u romanu Vikto-

ra Rákosija analizira István Fed (*Imagološka pitanja*). Naravno, imagološka pitanja trenutačno predstavljaju središnje mjesto u istraživanju tipa i statusa stereotipa, a ona se prema autorovu mišljenju formiraju odmah nakon zahtjeva za transtekstualnošću pa stoga sliku nacije u književnosti ne treba analizirati samo s književnih stajališta, nego u obzir treba uzeti i povijesne, antropološke, sociološke te nacionalno-psihološke aspekte, čime se afirmira jedan interdisciplinarni pristup i svjedoči da se svaki književni tekst može iščitavati i kao tekst o određenoj kulturi. Pritom su vlastito i tuđe jedno od ključnih problema u imagologiji oko kojega se sve vrti jer je neraskidivo povezano s pitanjem identiteta i samoodređenja.

O statusu stereotipa tijekom avangardnih pokreta i promjeni stereotipnoga koda književnosti na temelju teorijskih razmatranja pripadnika *Bahausa* Ernőa Kóllaija progovara Zoltán Kékesi (*Stereotipi avangardnih "oblikovnih tehnika"*), krećući se od antistereotipnih nastojanja prvih avangardista u prvom desetljeću dvadesetoga stoljeća do ponovne uspostave stereotipije u avangardista dvadesetih godina istoga stoljeća.

Kao što se može vidjeti iz ovoga kratkoga prikaza prve cjeline zbornika *Kulturni stereotipi*, posrijedi su radovi koji na različite načine aktualiziraju status i ulogu stereotipa u formiranju, napose, nacionalnih identiteta, te problem odnosa između svojega i tuđega koji je ugrađen u njihovo konstruiranje. Sva pitanja otvorena i postavljena u ovoj teorijskoj i kulturnopovijesno intoniranoj cjelini dodatno su razrađena u drugoj cjelini zbornika kada ona bivaju problematizirana na kon-

kretnim književnim djelima, opusima i žanrovima.

Nakon sveobuhvatne i već spomenute studije o predodžbama Turaka u hrvatskoj književnosti ranoga novovjekovlja Davor Dukić se u tekstu *Ugrofilstvo u hrvatskoj književnosti ranoga novovjekovlja* pozabavio dvama imagološkim aspektima: predodžbom mađarske države, odnosno Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, koje je slabo dokumentirano i mahom se svodi na negativne stereotipe o Mađarima te pozitivno usmjerenim i bolje dokumentiranim odnosima prema Mađarima u Dubrovniku i Dalmaciji. Dukića posebice zanima ovaj drugi vid, koji je prema njegovu mišljenju, ideološke naravi te je potaknut antimletačkim i antiturskim raspoloženjem u Dubrovniku i Dalmaciji, međutim, u isto vrijeme, on je i najneistraženiji, čime autor otvara mnoga pitanja i postavlja smjernice za daljnja imagološka propitkivanja ugrofilstva u hrvatskoj književnosti pa možda u budućnosti možemo očekivati i sveobuhvatnu studiju o predodžbi Mađara u hrvatskoj književnosti ranoga novovjekovlja.

Tragedija *Zrinski* (1812) Theodorea Körnera bio je najfrekventnije preveden dramski tekst na novonastale standardne jezike srednjoeuropskih naroda, a uz Augusta von Kotzebuea, Körner je bio najzastupljeniji dramski autor prilikom stvaranja nacionalnoga teatra u Hrvatskoj tijekom preporodnoga vremena, premda kasnije, već šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća, biva zaboravljen. Unatoč bogatoj recepciji u Hrvatskoj koja se temeljila na popularnoj dramaturgiji i tematskim interesima, jer je bio prikladan za prenošenje raznoraznih ideologema i mitologema

ma, ostaje otvoreno pitanje nacionalne pripadnosti naslovnoga junaka spomenute tragedije, koju Marijan Bobinac problematizira u članku *Körnerov „Zrinski“ – Hrvat, Mađar, Nijemac*. Pritom nastoji reinterpretirati utjecaj njemačkoga dramatičara na hrvatski dramu ilirsko-preporodnoga razdoblja, koji je bio, čini se, mnogo veći nego što se to uobičajeno smatralo.

Ulrich Dronske (*Slika Hrvata u književnosti njemačkog govornog područja*) piše o reprezentaciji likova Hrvata i Hrvatica u njemačkoj književnosti dvadesetoga i dvadesetiprvoga stoljeća u djelima Ernsta Jüngera, Heimita von Doderera, Petera Handkea i Norberta Gstreina te zaključuje da se za razliku od prijašnjih razdoblja njemačke književnosti, primjerice romantizma kada je Schiller u svom *Wallensteinu* prikazao hrvatske vojnike stereotipizirano u negativnom svjetlu, u modernoj njemačkoj književnosti ne postoji konkretan kulturni stereotip o Hrvatima, a sami su likovi koncipirani na poprilično različite načine.

Kako smo vidjeli, Dukićev, Bobinčev i Dronskeov rad izravno problematiziraju dijadu svoje-tuđe te se bavi slikom Drugih u pojedinim kulturama u kontekstu postojanja ili nepostojanja određene stereotipije, otvarajući plodna područja za daljnja istraživanja ove svakako zanimljive i široke problematike.

Naredna četiri rada (*Iz sela u Grad. Budimpešta u mađarskoj lirici 19. stoljeća* Gábor Bednancisa, *Nacionalni stereotipi kao povijesne alegorije u modernoj mađarskoj lirici* Györgyja Eisemanna, *Iskazi pripadnosti. „Patriotski govorni čin“ i funkcija tvorbe identiteta kod klasika mađarskog romana 19. stoljeća* Ágnes Hansági te *Stere-*

tipi kao strukturalni elementi u riječkom romanu "Igrač koji dobiva" (1882) Maurusa Jókaija Mihálya Szajbélya) propitkuju stereotipe u mađarskoj književnosti devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća u kontekstu stvaranja nacionalnoga identiteta.

U Bednaricsevu tekstu propitkuje se status Budimpešte u mađarskoj lirici devetnaestoga stoljeća, odnosno protuslovlja između urbanih i ruralnih pisaca. Kroz ovaj dijadni odnos selo-grad možemo iščitati sličnu situaciju kao i u hrvatskoj književnosti onoga vremena, u kojoj je grad mahom bio negativan pol i uz kojega se vezivala najčešće negativna stereotipija, a ruralna su područja pretežno slikana u idiličnim tonovima, što je opet bio samo još jedan stereotip. Grad se ovdje ne promatra kao objekt fiksiran u prostor, nego kao kulturni konstrukt, a prijepori između spomenutih grupacija u mađarskoj književnosti otvorili su put razvoja moderne mađarske lirike te omogućili čitljivost grada. Međutim, zanimljivo je spomenuti, kako autor tvrdi, da su predrasude ostale pa je odnos selo-grad ostao protuslovan i u mađarskoj književnosti dvadesetoga stoljeća, a sličnu situaciju, čini se, možemo opet pratiti i u hrvatskoj književnosti, što je naravno povezano uz niz kulturoloških problema i status samoga grada u koncipiranju nacionalne stereotipije.

Eisemann pak progovara o nacionalnim stereotipima i povijesnim alegorijama u mađarskoj lirici od romantizma do naših dana, ističući da se povijesni pojmovi poput, primjerice Mohačke bitke neprestano ponavljaju, čime dobivaju alegorijski smisao te mijenjaju i obnavljaju svoje stereotipijsko značenje. Na taj način

njihova uporaba postaje osobita u tvorbi nacionalnoga identiteta.

Kao i u hrvatskoj književnosti devetnaestoga stoljeća tako je, sudeći prema mišljenju Ágnes Hansági, i u onovremenoj mađarskoj književnosti roman često bio u službi estetske i političko-simboličke identifikacije s imaginarnom zajednicom. Tako je u hrvatskoj književnosti August Šenoa konstruirao nacionalni identitet i mitologiju, jer se s njegovim stvaralaštvom završavaju nacionalno-integracijski procesi započeti u preporodnom razdoblju, a slično mjesto u mađarskoj književnosti zauzima Mór Jókai svojim romanima o nastanku modernoga građanskoga društva, revoluciji, oslobodilačkom ratu za nezavisnost.

Istraživanjem stereotipa panslavenske prijetnje mađarskom narodu u romanom s riječkom tematikom *Igrač koji dobiva* (1882) najpopularnijeg mađarskog nacionalnog pisca Maurusa Jókaija, Mihály Szajbély dolazi do zaključka da je posrijedi roman s trivijalnom fakturom koji se u potpunosti iscrpljuje u stereotipima.

Iščitavanje netom spomenutih četiriju tekstova otkriva mnogo toga o uspostavi nacionalne stereotipije u nacionalno angažiranim književnostima tijekom devetnaestoga stoljeća, tim više što se većina njih susrela s tim problemom.

Jedna od značajnijih preokupacija Janka Polića Kamova u njegovom proznom stvaralaštvu bila je pitanje identiteta i identifikacije, započeta u novelama (*Ecce Homo*, *Bitanga*, *Brada*), a zaokružena romanom *Isušena kaljuža*, kojega iščitava Danijela Lugarić (*Isušivanjem kaljuže do antislike. O kontigenciji identifikacijskih točaka*). Njezin primarni interes vezan uz

roman također je pitanje konstituiranja identiteta te odnosa naspram Drugoga, napose stereotipiziranoj svakodnevici, te nemogućnosti njegovoga ostvarenja jer u konačnici subjekt Arsen Toplak zapravo dekonstruira vlastiti identitet. Peter Zajec (*Švejk kao posuda tuđih priča*) nastoji pak iščitati citatnost u romanu *Doživljaji dobrog vojnika Švejka* Jaroslava Haška, koja je, prema autorovu mišljenju, odraz rada sa stereotipima, čime ih Hašek postavlja jedne nasuprot drugih ne bi li ih zapravo pobio. Zajec takav postupak naziva *sustavom krivih ogledala*, pomoću kojega se pobijaju svi stereotipi o Austro-Ugarskoj, zasnovani na međusobnim predrasudama. Tri modela stereotipa – romantički, moderni i postmoderni, te njihovu međusobnu ovisnost i odnos s visokom književnošću preispituje Bernarda Katušić (*Bajka u carstvu razlika*). Od postavke o djetetu kao društvenom konstrukt koji se ispunjava različitim značenjima ovisno o kontekstu, polazi Dubravka Zima (*Djetinjstvo i stereotipi. Slika djeteta u hrvatskom dječjem romanu 20. stoljeća*), iščitavajući iz hrvatske dječje proze dvadesetoga stoljeća dva dominantna stereotipa u oblikovanju dječjih likova – dionizijsko dijete, podložno utjecajima, te apolonsko dijete koje se prikazuje kao neiskvareno i nevino. Milka Car (*Ambivalencija recepcije. "Natan Mudri" u zagrebačkom kazalištu godine 1912*) kroz recepciju dramskoga djela *Natan Mudri* G. E. Lessinga u zagrebačkom kazalištu iščitava predrasude i stereotipe na temelju ambivalentne recepcije predstave u kontekstu nacionalnih identiteta, što se reflektiralo na *konstelaciju moći na kulturnome i socijalno-političkome polju*. Štoviše, autorica pro-

nalazi brojne stereotipe u osvrtima na izvedbe njemačkih drama u Zagrebu na početku dvadesetoga stoljeća, što samo svjedoči koliko i sama recepcija književnih, filmskih ili kazališnih ostvarenja može biti zaogrnuta različitom stereotipijom te otvara različite mogućnosti reinterpretacija postojećih recepcija. U radu *Amerika i neeuropski svijet u dramama Kosorova "pariškoga ciklusa"* Leo Rafolt piše o manje poznatim dramama *Café du Dôme* i *Rotonda* Josipa Kosora, nastojeći u njima iščitati strategije društvenoga i etničkoga raslojavanja u kontekstu stvaranja stereotipa o američkom i neeuropskom svijetu početkom dvadesetoga stoljeća. *Alteritet konfekcije. Glazbeni zabavni teatar kao pozornica tvorbe identiteta* Beatrix Kricsfalusi bavi se statusom operete u kulturnom životu Austro-Ugarske Monarhije, koja je prema autoričinu mišljenju i sama postala njezinim stereotipom. Međutim, mnogo je zanimljivija činjenica da je ovaj oblik zabavnoga kazališta u sebi krio brojne potencijale za različita kulturološka istraživanja, napose masovne zabave namijenjen najširem krugu recipijenata. Na taj je način u sebi impregnirao i nizove stereotipa o različitim nacijama koje su se u ono vrijeme nalazile u sklopu Monarhije.

Posljednji doprinos u zborniku *Kulturna industrija kao afirmacija kulturnog identiteta* Sande Katavić, Jasne Horvat i Helele Sablić Tomić rezultat je praktičnoga istraživanja provedenog na studentskoj populaciji Osijeka i Splita, a razmatra sraz kulture i ekonomije ili tvorbu lokalnoga, nacionalnoga i regionalnoga identiteta kroz prizmu kulturne industrije.

Kulturni stereotipi – Koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima zbornik

je šarolikih metodoloških pristupa i analiza, koji nastoji pristupiti književnim tekstovima kao djelima iz kojih se može iščitati niz zanimljivih postavki o kulturama određenog vremena i prostora. Autori za-

stupljeni u zborniku otvorili su niz pitanja o ulozi stereotipa i predrasuda u kreiranju identiteta te ponudili smjernice za daljnja istraživanja ove problematike, koja je, čini se, neodvojiva od same književnosti.

Dejan Durić

PREMA DISKURSNOJ STILISTICI

Marina Katnić-Bakaršić
STILISTIKA, drugo izdanje
(Naučna i univerzitetska knjiga, Sarajevo, 2007.)

Drugo, dopunjeno i izmijenjeno izdanje knjige *Stilistika* Marine Katnić-Bakaršić objavljeno 2007. godine u nakladi Naučne i univerzitetske knjige nastalo je kao odgovor na interes i potrebe raznolike čitateljske publike koja, parafrazirajući autoričine riječi u predgovoru, obuhvaća studente, lingviste, teoretičare književnosti, publiciste i sve ostale zainteresirane recipijente. Doista, stilističke teme zastupljene u knjizi, način njihova predstavljanja i problematiziranja te jedinstven – neposredan i razgovijetan – autoričin stil ovo djelo čine predmetom interesa širokog kruga recipijenata, proširujući dosege njegova značenja i utjecaja daleko izvan granica matične zemlje. Definiranjem područja bavljenja stilistike, preglednošću prikaza stilističkih pravaca i inovativnim pristupom problematici jezičnog raslojavanja uz stalno uvažavanje interdisciplinarnih pozicija proučavane znanstvene discipline knjiga uvelike nadmašuje kategorizaciju *priručnika za studente*, ostvarujući svoju namjenu u domeni (diskursno)

stilističke studije. Objedinjujući tradicionalne, prije svega funkcionalnostilističke pristupe problematici jezičnog raslojavanja s aktualnim diskursnostilističkim perspektivama koje uključuju i stilistiku novih medija (primjerice *hiperteksta*) autorica je ocrtala obrise suvremene, diskursno orijentirane stilistike uvažavajući pritom njene (strukturnalističke) temelje. Ecovom terminologijom, Uzorni čitatelj *Stilistike* podjednako je onaj koji se po prvi puta susreće sa stilističkim temama (pa će njemu ova knjiga pružiti odgovore na niz pitanja), kao i vrsni poznavatelj stilističke problematike (koji će se iščitavanjem knjige suočiti s novim pitanjima i mogućnostima njihova razrješavanja).

U kratkom uvodnom poglavlju o strukturi i namjeni knjige autorica daje prikaz zastupljenih tema, naglašavajući kako je svrha predstavljene građe i funkcija knjige "prikaz predmeta stilistike i različitih pitanja kojima se ova disciplina danas bavi, ali i kao neka vrsta pojmovnika stilističkih termina, koji sadrži osnov-